

בס"ד

אנשי הצללים

מתוך 'מלחמה ושואה'

עורך ומלקט ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג עלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרם. יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתמצאו בתרגום של ווארד.

החיבור הראשון הופיע במסגרת

'מפעל ליקוטי שמואל'

"זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו"

בשעה טובה ומוצלחת, בסייעתא דשמיא, רואה אור ספר חדש ומפעים

ליקוטי שמואל – חומש בראשית

לאחר שנים של עיון, איסוף, ליקוט ועריכה, יוצא לאור ספר ייחודי המאגד – סוף מעשה במחשבה תחילה את מיטב הקטעים, המאמרים, הסיפורים והמשלים שהופיעו בעלוני פרשת השבוע בשנים האחרונות. דברי חן ושכל טוב, שנבחרו בקפידה וערוכים בטוב טעם, כדי להחיות את הלב ולהאיר את השולחן

- מתוכן הפרקים: רעיונות מאירי עיניים לפרשיות השבוע • משלים מעוררי מחשבה • סיפורים נוגעים ללב • פנינים להעשרה ולהעברה בשולחן שבת

מתאים ללימוד אישי, למסירת דבר תורה ולשיחה משפחתית

ערוך ומוגש בעמל רב על ידי הרה"ג שמואל אייזיקוביץ שליט"א

כעת למכירה במחיר שווה לכל נפש – כרך ראשון על חומש בראשית

להזמנה:

<https://dash.bookpod.co.il/product/2231>

אנשי הצללים (יונתן ליפשיץ)

המטוס המריא מקמפאלה בשעות אחר הצהריים, בשמים נקיים מעל אוגנדה. לנוסעים לא היה כל סיבה לחשוש. הפגישה עברה בשלום, האורח הלבן לחץ ידיים עם המארח אידי אמין, שליט אוגנדה, קיבל מתנת פרידה חגיגית - ראש אריה מפוחלץ, מחווה אפריקאית מסורתית - ועלה על הסיפון במצב־רוח טוב. כמה דקות לאחר ההמראה, מעל הירוק השותק של הג'ונגל הקנייתי, נעלם המטוס מהמסך. לא נשאר ממנו כמעט דבר. ובתוך שרידי המטוס מצאו חוקרים את מה שחיפשו: שאריות של מנגנון הצתה זעיר, מוסתר בתוך גולגולת האריה המפוחלץ. אידי אמין, שליט אוגנדה, שלח את אורחו הביתה עם פצצה.

הנוסע שנהרג באותו יום היה ברוס רוי מקנזי. בעולם הרשמי, חקלאי, איש עסקים, שר לשעבר בממשלת קניה. בעולם האחר, זה שאין לו כתובת ואין לו שלט, סוכן MI, 6 שותף סוד של המוסד הישראלי ואחד מאנשי הצללים החשובים ביותר שפעלו באפריקה במאה הקודמת. בחודש הקרוב, כשישראל תציין חמישים שנה לאחד מאירועי החילוץ הנועזים בהיסטוריה הצבאית, של החטופים באנטבה, איש לא יזכיר את פועלו של מקנזי, איש שפעל בצללים.

הוא נולד ב־1919 בריצ'מונד, מחוז נאטאל שבדרום אפריקה, לתוך עולם שעדיין האמין בגדולת האימפריה הבריטית ובייעודה המוסרי לנהל את אפריקה. עולם שבו אדם לבן באפריקה הוא, מטבע הגדרתו, בעל זכויות יתר, בעל ידע עדיף, בעל שליחות. מקנזי גדל בתוך ההנחות האלה, אבל משהו בו פעל אחרת. הוא לא האמין בהן על עיוור. כשפרצה מלחמת העולם השנייה התגייס לחיל האוויר הדרום־אפריקאי ועבר מהר מאוד לשרת בחיל האוויר המלכותי הבריטי. הוא נלחם בצפון אפריקה, בים התיכון, באירופה. הוא ידע מהי סכנת מוות, ידע מהו פחד בגובה עשרת אלפים רגל, וידע - וזה הדבר החשוב ביותר - שהגבורה אינה היעדר פחד. הוא קיבל את אות 'התעופה המצוינת' - לא פרס לחייל שלא פחד, אלא פרס לחייל שפחד ועשה בכל זאת.

אחרי המלחמה, המוצא הברור של חיילים רבים ממוצאו היה חזרה לבריטניה - לעיר בינונית, לחיים שקטים. מקנזי בחר אחרת. הוא עלה לקניה. קניה היתה אז מושבת כתר בריטית - ירוקה, עשירה, ומרתקת בצורה שרק אפריקה יכולה להיות. הוא הפך לחקלאי באזור נאקורו, גידל פרחים ותה, ולמד לדבר עם האדמה בשפות שאנשי הערים לא מבינים. אבל האדמה לא הספיקה לו. הוא היה אדם של קשרים, של שיחות עמוקות בלילה, של מידע שזורם בין אנשים שיודעים לשמוע. וכאן נכנסת הרשת הבריטית. בריטניה, כמעצמה שידעה שהאימפריה מתפוררת אבל לא היתה מוכנה לוותר על ההשפעה, פיתחה לאורך שנות ה-50 וה-60 שיטה מתוחכמת: לפני שכל מושבה קיבלה את עצמאותה הושתלו בה דמויות בלתי נראות - אנשים שחיו ונשמו את הפוליטיקה המקומית, שהכירו כל שחקן ושחקן, וששימשו גשר מחושל בין הממשל החדש לבין לונדון. לא שגרירים, לא דיפלומטים - אנשים בלתי נראים. ברוס מקנזי היה אחד מהם.

עם קבלת עצמאות קניה ב-1963 קרה דבר יוצא דופן: הנשיא החדש, ג'ומו קניאטה - מנהיג שלחם בבריטים כדי לגרשם - הכניס את מקנזי לממשלתו כשר החקלאות. קולוניאליסט לבן בקבינט של מדינה שזה עתה שחררה את עצמה מהקולוניאליזם. הסתירה היתה ברורה לכולם. אבל קניאטה, שהיה מנהיג חכם בהרבה ממה שאויביו רצו להאמין, הבין שמקנזי שווה יותר בפנים מאשר בחוץ. הוא ידע לבנות גשרים - הוא ידע לדבר עם ותו.

החוט המחבר הקשר עם ישראל לא נולד ביום אחד. הוא התפתח לאט, בסבלנות, כמו כל דבר אמתי. ישראל של שנות ה-60 חיפשה בנואשות ידידים באפריקה - יבשת שבה השקיעו מדינות ערב משאבים עצומים כדי לבודד אותה. כל מדינה שנשתה לישראל היתה הישג אסטרטגי. קניה, עם מיקומה על חוף האוקיינוס ההודי, עם נמל התעופה הגדול שלה שנמצא בנקודת מפגש של נתיבי תעופה, עם יציבותה היחסית - היתה פרס יקר-ערך. מקנזי היה החוט המחבר. הוא הכיר את ראשי המוסד האישית. הוא ישב עם אנשי הקצה. הוא הבין את הצרכים של שני הצדדים ויצר את ה'קליק' - המילה שאנשי מודיעין אהבו להשתמש בה לתיאור אותו חיבור כימי נדיר בין שני בני-אדם שפועלים יחד בצורה ששווה יותר מסכום חלקיה. עם ישראלים הדבר הזה עבד. הוא אהד אותם, הם אהדו אותו. ובפוליטיקה של מודיעין, כמו בפוליטיקה של כל דבר אחר, אהדה היא לעתים הדבר הפרקטי ביותר שיש.

המבחן הראשון של הברית הגיע בינואר 1976. חוליית מחבלים - שילוב של פעילים פלסטינים ומרקסיסטים גרמניים, אותו שילוב רעיל שיצר כמה מפיגועי הטרור המתוחכמים של שנות ה-70 - תכננה פעולה שאילו הצליחה היתה מתועדת בעמודים הראשונים של כל עתון בעולם. המטרה: שיגור טילי כתף לעבר מטוס 'אל על' בעת נחיתתו בניירובי כשהוא עמוס בנוסעים ודלק. רצח המוני מתוכנן, מבוצע מתוך שדה תעופה של מדינה אפריקאית ידידה. מקנזי פעל. הוא הזרים מידע, יצר קשרים, הניע גלגלים שאיש אחר לא יכול היה להניע. חמשת

המחבלים נתפסו בשקט, הוטסו בחשאי לישראל, והועמדו לדין. הפיגוע לא התרחש. 'אל על' המשיכה לנחות בניירובי, ורוב הנוסעים שטסו באותה שנה לא ידעו שמשהו שמר על חייהם בלי שהם ביקשו ובלי שהם ידעו.

חמישה חודשים אחר-כך הגיע המבחן האמתי. ביוני 1976 חטפה חוליית מחבלים מטוס של חברת 'אייר פראנס' בנתיבו מתל אביב לפריז. לאחר מסלול מפרך נחת המטוס באנטבה, אוגנדה, תחת חסותו המסייעת של אידי אמין. 116 חטופים - רובם ישראלים ויהודים - הוחזקו בטרמינל הישן של שדה התעופה, בעוד החוטפים ערכו 'מיון': ישראלים ויהודים בצד אחד, שאר הנוסעים בצד השני. ה'מיון' הזה ציטט, ביודעין או שלא ביודעין, מציאות אירופאית ישנה שישראל השביעה על עצמה לא לאפשר שתחזור. ירושלים היתה בתוך ערפל של החלטות. לפדות; לא לפדות; לתקוף; איך תוקפים מרחק של 4,000 קילומטר, בלי בסיס, בלי מידע, בלי גיבוי. צבאות גדולים ממדינת ישראל נכשלו במבצעי חילוץ על מרחקים הרבה קצרים יותר. היועצים הזהירו, הגנרלים חישבו, ורבין - ראש הממשלה - ישב בדממה ואסף מידע. המידע הגיע ממקנזי. האיש שהכיר כל פינה של אנטבה, שטס מעליה, שפגש שם אנשים, שידע את הלכי הרוח שסחפו את אמין - יצר קשר עם אנשי המוסד ועשה את מה שידע לעשות: פתח דלתות. הוא שכנע את קניאטה - מהלך שדרש אומץ פוליטי ניכר, כי שיתוף פעולה עם ישראל נגד אוגנדה השכנה היה סיכון אמתי - להעניק לישראל את מה שהיא היתה זקוקה לו נואשות. ראשית, אישור לאנשי מוסד לפעול מתוך שטח קניה לצורך איסוף מידע מודיעיני. שנית, ואולי חשוב מכל - אישור למטוסי חיל האוויר הישראלי לנחות בניירובי בדרכם חזרה, לתדלוק ולטיפול רפואי בפצועים. ואז עשה מקנזי עוד צעד. הוא ארגן, יחד עם תת מזכיר הפנים הקנייתי ניקולס ביווט, מטוס קל שטס בחשאי מעל הטרמינל הישן של אנטבה וצילם אותו מהאוויר. התצלומים האלה - גרגירי כסף על נייר שחור - הגיעו לשולחנות המתכננים בישראל. פתאום היה מידע, פתאום היתה תכנית, פתאום היתה אפשרות.

מה שקרה אחר-כך ידוע. בשעת לילה מאוחרת של ה-4 ביולי 1976 נחתו מטוסי הרקולס בחשכת אנטבה. לוחמי סיירת מטכ"ל יצאו בריצה. בתוך דקות ספורות נהרגו כל החוטפים, החטופים שוחררו, המטוסים הישראליים פנו צפונה - אל ניירובי, אל התדלוק שהכין מקנזי, אל הצוותים הרפואיים שחיכו על הסף. מהישראלים נהרג אחד בלבד, מפקד הכוח, סא"ל יונתן נתניהו, הי"ד. שלושה חטופים נהרגו אף הם, ואחת, דורה בלוך הי"ד שאושפזה לפני הפשיטה בבית-חולים בקמפאלה, נרצחה לאחר מכן בפקודת אמין. בעולם פרצה התפעלות. ישראל חגגה. בניירובי פתח ברוס מקנזי בקבוק ויסקי ושתה בשקט. אמין, לעומתו, לא חגג. הוא בער. ההשפלה היתה עמוקה מכדי לשאת - פעולה צבאית מתחת לאפו, על האדמה שלו, בעוד הוא שיתף פעולה עם החוטפים. הוא חיפש את מי להאשים, מי אפשר זאת, מי הסב את גבו לאפריקה. כשאת האצבע

כיוון צפונה, לקניה, הבין מהר מאוד מי עמד מאחורי ההסכמה הקנייתית. שמו של מקנזי עלה. ואמין, שאהב מאוד לנקום, החל לתכנן. הוא לקח את זמנו.

שנתיים שלמות. שנתיים שבהן המ־ שיך מקנזי לטוס לאוגנדה כאילו לא קרה דבר, כאילו שום חשד לא ריחף, כאילו הוא עדיין אותו גשר כלכלי בין שתי מדינות שכנות. אולי הוא חשב שאמין לא יודע. אולי הוא חשב שאמין לא יעז. אולי, כמו אנשים שחיו שנים רבות מדי בצללים, הוא פשוט הפסיק להאמין שהסכנה יכולה לגעת בו ממש. ב־24 במאי, 1978 בשליחותו האחרונה עבור קניאטה, הגיע מקנזי לפגישה עם אמין. השניים שוחחו. הכל נראה תקין. ואז, בסיום הפגישה, הושיט אמין לאורחו את ראש האריה המפוחלץ. מתנה, מחווה, בדיוק כפי שנהוג. כמה דקות לאחר ההמראה התפוצצה הפצצה שהוסתרה בתוך הפוחלץ. המטוס התרסק מעל קניה. כל הנוסעים נהרגו. וברוס מקנזי, שחי כל חייו בין גבולות שאנשים אחרים לא ראו, מצא את מותו בדיוק כפי שחי - בין ארץ אחת לשניה, בגובה שאין בו עדים, בלי שיודעים בדיוק לאן הוא טס. משפחתו שמעה על המוות שעה לאחר ההתפוצצות. בסיוע חשאי של המוסד הישראלי הוטסה המשפחה לישראל לטקס שהתקיים מאחורי דלתות סגורות, שם קיבלה בשם אב המשפחה את 'אות יקיר הסתר' - ציון לשבח נדיר המוענק לאנשים שסיכנו את חייהם לטובת בטחון ישראל מבלי שאיש ידע.

ראש המוסד לשעבר, מאיר עמית, יזם בעצמו נטיעת חורשה לזכר מקנזי - בין מחלף גולני למחלף המוביל, בגליל התחתון. עצים בשדה ישראלי לאיש שמת על מרחקים ואדמות אחרות. זו ישראל שלו. לא מצבה, לא כיכר, לא שם על בנין, אלא עצים. שקטים, גדלים, מרשרשים ברוח שאין לה שם. בחמישים השנים שחלפו מאז הלילה ההוא באנטבה הפך המבצע למיתוס. נכתבו עליו ספרים. הגיבורים ידועים, הסיפורים ידועים, אבל הסיפור של ברוס מקנזי - הסיפור של האיש שבלעדיו אולי לא היה מבצע כלל, שבלי המידע שלו אולי לא היה תכנון, שבלי הדלתות שפתח בניירובי אולי לא היה תדלוק ולא היה חזרה - הסיפור הזה נשאר בצללים.

מדריך ג'פיון

אבל הסיפור של אנטבה לא מתחיל ולא נגמר במקנזי או בלוחמים שיצאו מהמטוסים. הוא מתחיל בחדרים שאף מצ־ למה לא נכנסה אליהם, אצל אנשים שלא חבשו מדים ושלא ירו כדור אחד. אנשים שהמבצע לא היה קיים בלעדיהם ושמותיהם לא הופיעו בשום כותרת. כשנחטף המטוס, ביום ראשון בצהרים, היה סא"ל אלי דקל ראש מדור אפריקה בענף המחקר של אמ"ן. זה המקום בו אנשים לומדים מפות, מדפדפים בספרים, מאתרים ידע על מדינות שאף אחד לא חשב שיצטרכו אותו יום אחד. הטלפון צלצל בשעה מאוחרת. הקצין התורן שאל אותו בלחש: "איפה אנטבה?", דקל לא ידע. אחד הפקודים שלו דפדף במדריך הצרפתי הכחול - זה שמכיל נתונים על כל עיר ועיירה בעולם - עד שמצא ודקל הלך לישון. בבוקר שלמחרת התברר שהוא

לא הולך לישון עוד הרבה זמן . מפקד הענף זימן אותו בדחיפות. על הלוח כתוב: אנטבה . שדה תעופה. חטופים. מחבלים. מרחק - 3,800 קילומטר . ודקל, האיש שתפקידו לא כלל איסוף מודיעין אלא מחקר ועיבוד, הבין לפני כולם שאם יש בכלל סיכוי לעשות משהו באנטבה הוא חייב קודם-כל לדעת מה יש שם. וכמעט אף אחד לא ידע .

המוסד, שאמור היה לספק את המידע, העלה חרס. לא היתה להם רשת סוכנים פעילה באוגנדה. לא היה להם קשר ישיר לתוך שדה התעופה. הם לא ידעו בדיוק היכן מוחזקים החטופים, מהי פריסת הכוחות, מה מצב התקשורת. קהילת המודיעין הישראלית, שהיתה מהמתוחכמות בעולם, מצאה את עצמה עיוורת בדיוק כשהיא זקוקה לראייה . אז עשה דקל את מה שאנשי מחקר עושים. הוא חפר . ההיסטוריון ד"ר אורי מילשטיין מספר בתחקיר שפרסם בעבר, כי הצעד הראשון היה 'מדריך ג'פסון' - המדריך הבינלאומי של שדות תעופה שמיועד לצרכים אזרחיים בלבד. הוא מכיל תרשימים של כל שדה תעופה בעולם, כולל אנטבה. התרשימים לא היה מבצעי. לא הראה מיקומי כוחות , לא סימן נקודות תצפית, לא כלל מידע על אבטחה. אבל הוא הראה מסלולים. ישן וחדש. וזו היתה ההתחלה . אחר-כך ביקש דקל מפקודיו לאסוף תצלומים. כל ישראלי ששהה אי-פעם באוגנדה, כל תייר שצילם, כל קצין שעבד שם, כל מומחה שנסע לשם בשנות שיתוף הפעולה בין ישראל לאוגנדה - שנים שבהן אימנה ישראל את הצבא האוגנדי, בנתה תשתיות, שלחה יועצים . אנשי המדור יצאו לאסוף תמונות מאנשים פרטיים, מאלבומים משפחתיים, מארכיונים. ומתוך אלפי הצילומים שאספו צצו כמה - כמה בלבד - שצולמו בשדה התעופה . מתוך אותם תצלומים בנה מדור אפריקה שרטוט של הטרמינל הישן. שרטוט ידני, מדויק ככל שאפשרו התצלומים, שהועבר לצוותי התכנון. זו היתה הפעם הראשונה שאנשי המבצע ראו בדיוק לאיפה הם אמורים לרוץ . הבעיה היתה שהמפה שהיתה בידי המדור הראתה את כל אוגנדה בכף יד - יבשת מוקטנת, חסרת פרטים , שממנה אי אפשר לתכנן כלום. זה כמו לנסות לנווט בתוך עיר עם מפה של מדינה שלמה. שדה התעופה באנטבה היה עליה נקודה. לא יותר . ואז מצאו בספריה הלאומית בירושלים מפה אחרת - מפה שצולמה לצרכים אקדמיים, שאיש לא חשב שיצטרכו אותה לדבר כזה - שהראתה את אנטבה עצמה, ברזולוציה שממנה כבר אפשר לראות מסלולים , מבנים, דרכים. פתאום שדה התעופה לא היה נקודה . הוא היה מקום . בהמשך, מספר מילשטיין, הסתייע דקל בקשר ישן עם איש מילואים מיחידת חצב באמ"ן, ששימש בעבר כסגן שגריר ישראל באוגנדה. באמצעותו הושג אטלס אזרחי של אוגנדה - מדינה שישראל הכירה היטב עוד מן השנים שקדמו להתהפכותו של אידי אמין נגדה בתוך האטלס נמצא תצלום אוויר של שדה התעופה באנטבה. זה לא היה צילום מודיעיני ולא תצלום לוויין, אלא כנראה צילום אזרחי שנועד לצורכי מיפוי. אבל עבור מי שיודע לקרוא תצלומי אוויר, גם צילום כזה יכול להפוך לכלי מודיעיני. ודקל ידע לקרוא אותו .

אם לא די היה בכך, אידי אמין עצמו סיפק לישראל חומר מודיעיני בלי שהתכוון לכך. שליט אוגנדה ביקר את החטופים כשהוא מלווה בצלמי תקשורת, והתמונות ששודרו משם הגיעו גם לישראל. אנשי המדור ישבו מול המסך וניתחו כל פריים: היכן עומדים החטופים, היכן הם יושבים, אילו דלתות נראות מאחוריהם, מה מופיע ברקע, מאיזה כיוון נכנס האור. פרטים שבכל נסיבות אחרות היו נראים שוליים וחסרי ערך הפכו באותן שעות לפיסות מידע שעשויות להציל חיים. ביום רביעי, ארבעה ימים לאחר החטיפה, כינס יאנוש בן-גל, אז עוזר ראש אג"ם במטכ"ל, דיון דחוף. "מודיעין, תציגו", אמר. בחדר השתררה דממה. איש לא קם. דקל ניגש ללוח, הצמיד אליו את ההגדלה של מפת ג' פיסון, והחל להסביר: שני מסלולים - הישן והחדש. אחר-כך הציג את הצילומים, את השרטוטים, את מה שהצליחו לחלץ מכל מקור אפשרי. יאנוש הביט בחומר, שתק רגע, ואז פסק בקור: "מודיעין - זה לא מודיעין". דקל לא התווכח ולא ניסה לייפות את המציאות. "זה מה שאני יודע", אמר. ובאותו שלב, זה באמת היה כל מה שהיה. בימים שלאחר מכן עבד מנגנון המחקר כולו בעוצמה מלאה. אנשי המדור עשו את מה שאין לו שם רשמי: הפכו כל אבן. באוניברסיטת תל אביב נמצא ספר על אגם ויקטוריה. כשפתחו אותו התגלה פרט שכמעט שינה את כל התכנון המבצעי: האגם שורץ תנינים, וחופיו בוציים. תכנית שנידונה ברצינות - הצנחת כוח קומנדו ימי, שיתקדם בסירות גומי אל היעד - ירדה מן השולחן. במקביל, בתל אביב, בחדר אפוף עשן סיגריות וקפה קר, ישב אחד הטייסים לשעבר ששירת באוגנדה ונזכר כי אולי צילם שם פעם. הוא פתח אלבום ישן, דפדף בין תמונות של טיסות, חופשות ומסעות, ולפתע מצא את מה שחיפשו: תצלום אוויר של שדה התעופה באנטבה שצילם להנאתו ממטוס קטן באור יום. צילום של תייר, לא של איש מודיעין. תמונה שנועדה לאלבום משפחתי. אבל באותו רגע היא הפכה לאחד ממסמכי המודיעין החשובים ביותר של המבצע. לטוס מעל אנטבה ועדיין, ראש הממשלה יצחק רבין לא השתכנע.

על השולחן כבר היו מפות, תצלומים, שרטוטים ועדויות חלקיות, אבל בעיניו זה לא הספיק כדי לשלוח כוח ישראלי אלפי קילומטרים מהבית. הוא שאל את השאלות שאיש לא ידע לענות עליהן בוודאות: האם יש באנטבה תותחים נגד מטוסים? האם הוצבו מחסומים בין המסלול החדש לטרמינל הישן? כמה חיילים אוגנדים נמצאים בשטח? האם יוכל הכוח להגיע אל החטופים לפני שיספיקו המחבלים להגיב? כאן נכנס לתמונה 'דייוויד'. זה לא היה שמו בהכרח, אלא הכינוי שבו הופיע באותם ימים. יהודי-אמריקני בעל רשיון טיס, שנשלח למשימה שנראתה כמעט בלתי אפשרית: לטוס מעל אנטבה, להתקרב אל השדה, לצלם ככל שיוכל - ולחזור עם תשובות. המוסד העמיד לרשותו מטוס קל ומצלמה, והוא המריא מקניה במסלול שאפשר לו לעבור מעל שדה התעופה שבו הוחזקו החטופים. מעל אנטבה הוא דיווח למגדל הפיקוח על תקלה ועל צורך בנחיתת אונס, ובינתיים צילם שוב ושוב את הטרמינל הישן ואת סביבתו. לאחר שקיבל אישור לנחות הם קיבלו את התיעודים ויצאו חזרה.

אל הטרמינל שבו שהו החטופים לא נתנו לו להיכנס - אבל מה שהביא הספיק כדי לסגור חלק מן החורים הגדולים בתיק המודיעין . כשנחת המידע מקניה החלה התמונה להתבהר. לא נראו תותחים או טילי נ"מ בשדה. לא נמצאו מחסומים שחוסמים את הדרך מן המסלול החדש אל הטרמינל הישן. הנתיב שעליו דיברו המתכננים נראה אפשרי. רבין , שדרש לראות בעיניו את החומר, קיבל סוף־סוף את מה שהיה חסר לו: לא ודאות מלאה - במבצע כזה לא היתה ודאות מלאה - אבל מספיק מידע כדי להבין שהבלתי אפשרי מתחיל לקבל צורה של תכנית.

התיעודים האלה עשו את הדרך לישראל בדרך שגם היא לא היתה קלה. מטוס בואינג של חיל האוויר, שנצבע באופן ייחודי כדי שלא להיחשף, המריא לניירובי עם אנשים שלא ידעו את זהות עמיתיהם. אהוד ברק היה אחד מהם. נחום אדמוני - ראש אגף תבל במוסד, שיהיה מאוחר יותר ראש המוסד עצמו - היה אחד מהם . הם קיבלו את התיעודים ויצאו חזרה. בדרכם חזרה התפוצץ אחד מארבעת המנועים של המטוס. הטייסים עשו חשבון: אין מספיק דלק לטוס כרגיל. טסו לאט, טסו נמוך, עברו מעל בסיס מצרי באור יום, נחתו בשארם על טיפות הדלק האחרונות. ומשם היישר לנמל התעופה בלוד, שם חיכו אנשי אמ"ן שלקחו את החומר ומיהרו למעבדת הפיתוח . דקל הגיע, לקח את התיעודים, פענח אותם שעתים , ואז רץ שוב לחדרו של רבין. דקל הניח בפניו את התמונות המפוענחות, הסביר, הראה: "כאן המסלול. כאן הטרמינל הישן. כאן נקודת התדלוק. כאן לא רואים תותחים. כאן לא רואים מחסומים". רבין שאל, דקל ענה, ובסוף אמר רבין: "לך". דקל הלך . ראש אמ"ן גזית, שנכח בחדר, אמר אחר־כך את מה שסיכם הכל: אלמלא אותן תמונות מפוענחות, רבין לא היה מאשר את המבצע. אבל עדיין חסרה תשובה לשאלה הכי בסיסית: האם יוכלו המטוסים לתדלק? כי בלי תדלוק - אין חזרה. ובלי חזרה - אין מבצע.

שר הבטחון דאז שמעון פרס, שידע זאת, שלח את נחום אדמוני לקניה. אדמוני, בשיחות שפרטיהן עדיין מסווגים ברובם, הסדיר את נושא התדלוק. ואי אפשר לומר בדיוק מה אמר, למי אמר, ומה הבטיח - אבל בלעדיו, טוען ההיסטוריון ד"ר מילשטיין, לא היה מבצע . לאורך כל השבוע הזה, בשתיקה, בלי עתונאים ובלי מצלמות, עבד גם האיש עמו פתחנו את הכתבה, האיש שלפגישתו עם אמין לא היה לו שם בטקסים - ברוס מקנזי, שפתח דלתות בניירובי; שדאג לצוותים הרפואיים ; שהבטיח שהמסלול בניירובי יהיה פתוח; שעשה, בשקט, את החלק שבלעדיו לא היתה נחיתה ולא היתה חזרה . כך נראה מבצע אנטבה מאחורי הקלעים. לא גיבורים שרצים ויורים אלא שבוע של אנשים שדפדפו בספריה הלאומית, שחיפשו ספר על תנינים, שתקעו תמונות מא- לבומים משפחתיים על לוח, שחישבו מנועים ודלק ומרחקים בגובה עשרת אלפים רגל, שנקרעו בין שרטוטים עלומים, שחפרו מסילות דיפלומטיות .

קליע אחד

בזמן שמקנזי פתח דלתות בניירובי ו'דייוויד' טס מעל שדה התעופה עם מצלמה; בזמן שכל מנגנון הצללים הישראלי פעל בשקט, במאמץ כמעט נואש להפוך חוסר ידיעה לתכנית פעולה - היו גם האנשים שעליהם תיפול לבסוף כל המשמעות של המבצע - הלוחמים. לא אלה שנשארו בפרוטוקולים, לא אלה שעמדו במרכז נאומי ההנצחה, אלא אלה שישבו בתוך ההרקולסים, עם הנשק בידים, עם הפחד בבטן, ועם הידיעה שגם התכנון המדויק ביותר עלול להתפורר ברגע שהדלת נפתחת. אחד מהם יצא משם עם פציעה שתלווה אותו כל חייו.

סורין הרשקו היה בן 21 כשעלה על ההרקולס. הוא נולד ברומניה, עלה ארצה בגיל 12 גדל בנהריה, ולאחר השירות הצבאי תכנן ללמוד כלכלה באוניברסיטה העברית. ואז צלצל הטלפון. הידיעה הגיעה אל גדוד 890 כשסורין היה בעמדת קשר ברמת הגולן. המ"פ קיבל הוראה לארגן קבוצה. "יגיע אוטובוס", אמרו להם, "וייקח אתכם למרכז הארץ." החיילים הניחו שמדובר בפעולת תגמול בלבנון. איש מהם לא העלה בדעתו יעד אחר. הלוחמים נבחרו אחד-אחד, כל אחד לתפקידו, כל אחד נחוץ. סורין היה ביניהם. כשהגיעו לסירקין כבר היה ברור שמשהו חריג מתרחש. הרקולסים עמדו על המסלול, כלי רכב הועמסו לתוך המטוסים, לוחמים תרגלו שוב ושוב כניסה, יציאה ותנועה. לא היה צורך בהרבה הסברים. "הבנו", אמר סורין שנים אחר-כך. מילה קצרה שמכילה את כל מה שאפשר היה להבין באותו רגע. יואל סייפן, רופא חטיבת הצנחנים, היה מבוגר מסורין בעשר שנים. הוא עלה מפולין כילד, כבר מגיל צעיר ידע שיהיה רופא, והגיע לצנחנים כמעט במקרה לאחר שהתברר שלא יוכל להתחיל מיד בלימודי רפואה. עכשיו מצא עצמו על אותו מטוס, בדרך ליעד שאיש מן הלוחמים לא הכיר באמת. שניהם עלו על ההרקולס הראשון. שניהם ראו את יוני נתניהו עובר בין הלוחמים לפני ההמראה, לוחץ ידיים, נפרד. סייפן הבחין במשהו שלא ידע אז להסביר. זו לא נראתה לו כמו פרידה רגילה של מפקד לפני פעולה. היה שם משהו אחר, כבד יותר. סורין זכר את יוני יושב על מכסה המנוע של המרצדס שהיתה בבטן המטוס, קורא ספרון כיס באנגלית.

הנחיתה היתה בחשכה. הדלת נפתחה. אחד הלוחמים, כך סיפרו אחר-כך, ציפה לראות את אפריקה כפי שדמיינו אותה חיילים צעירים ממדינה קטנה לחוף הים התיכון: ג'ונגל, קופים, אולי אפילו אריות. במקום זה ראה מסלול מואר, שקט, מסודר. "נראה כמו לוד", אמר. "בדיוק אותו דבר." השיירה יצאה לדרך. המרצדס בראש, שני הלנדרוברים אחריה. הטרמינל הישן נראה מרחוק, מואר. לסורין היה תפקיד מוגדר: להגיע עם חוליית גיורא איילנד אל הגג, לא להיכנס אל תוך הבנין. אבל ברגע האמת, כשהכוח נע לעבר הטרמינל, משהו בו משך פנימה. הגג נראה לו רחוק מן האירוע. בתוך הבנין, הרגיש, יקרה הדבר האמתי. הוא רץ עם נחמיה תמרי. ביניהם התפתחה מעין תחרות שקטה מי ייכנס ראשון. סורין הגיע ראשון. הם סרקו חדרים, איתרו אנשים שהיו במתחם, ריכזו אותם והורידו אותם מן המקום. אחר-כך פנה סורין לעבר המדרגות כדי

לעלות לגג ולהצטרף לחוליה שאליה שובין . ואז נשמעו היריות . הכדור פגע בו בפניו, עבר דרך הפה ונעצר בעמוד השדרה. סורין קרס. הוא ניסה לקום אבל גופו לא נענה לו. הוא ניסה לקרוא לעזרה אבל לא הצליח להוציא קול. בתוך שניות הפך לוחם צעיר, שהיה עד לפני רגע בתנועה, לאדם ששוכב על הרצפה ומבין שמהו בגופו השתנה לבלי הכר . סייפן שמע מלמטה קריאה: "סייפן, תעלה, תראה מה קורה". הוא עלה במהירות. לרגע הספיק לראות צללית יוצאת מן הדלת והבין שזה הורה. הוא הרים את הנשק , אבל איחר בשניה. אחר־כך ראה את סורין על הרצפה. הרופא ניגש אליו, הפך אותו בזהירות על גבו ובדק אותו. הוא הרים את ידו של סורין והיד נשמטה. ביקש ממנו לדבר - והוא לא יכול היה. הפגיעה בפה מנעה ממנו להשיב בקול. סייפן הבין מיד שהסכנה אינה רק הפגיעה עצמה. אם דרכי הנשימה ייחסמו, הכל עלול להיגמר בתוך דקות. מאותו רגע, במשך כל זמן השהייה על הקרקע באנטבה, העולם של סייפן הצטמצם אל סורין. מסביב נשמע ירי. צלף ירה מכיוון מגדל הפיקוח הישן, לוחמים המשיכו לנוע, המבצע המשיך להתגלגל. אבל סייפן נשאר ליד הפצוע שלו. הוא חבש, הכניס אינפוזיה, דיבר אליו בלי הפסקה. שאל שאלות, הרגיע, זרק משפטים קצרים, לפעמים אפילו בדיחות קטנות. העיקר שסורין יישאר ער, שיישאר אתו . ביקשו ממנו לזוז, להתפנות, להגיע למטוסים. הוא סירב. "אם אני מוריד אותו על הגב אני עלול להחמיר את הפגיעה", אמר. גם כשהמח"ט מתן וילנאי הורה לו להתקדם עמד סייפן על שלו. בסוף הביאו אלונקה. ארבעה חיילים הרימו את סורין וסייפן עלה אתו להרקולס -מן האחרונים לעזוב את הקרקע . בתוך המטוס נמסכה אותה שיחה חד־צדדית כמעט" . חם לך? קר לך? אתה שומע אותי?", סורין השיב בתנועות, במצמוץ, במה שיכול היה. המכונאי המוטס תלה פנס. סייפן פתח סט מכשירים והכין עצמו לאפשרות הקשה מכל: אם תיחסם הנשימה יהיה עליו לפתוח נתיב אוויר במקום. ההרקולס המריא לקניה . בקניה נפרדו דרכיהם. סייפן המשיך עם הכוח לישראל. סורין הועבר לבואינג והוטס, כשהוא כבר מחוסר הכרה, היישר לתל השומר. שם עבר ניתוח, והקליע הוצא מגופו . בתל השומר התחיל המבצע הארוך באמת. לא מבצע של מטוסים ומודיעין, אלא של ימים, חודשים ושנים . בכל בוקר היה פרופ' רפי רוזין נכנס לחדרו של סורין עם סיכה קטנה, דוקר ובודק: איפה הוא מרגיש, איפה לא . סורין שכב וחיכה. אולי היום משהו ישתנה, אולי אצבע תזוז, אולי הגוף בן ה־21 יחליט לחזור אליו . כשהשינוי לא הגיע אמר לעצמו: ננסה מחר. וכשגם למחרת לא קרה דבר - ננסה מחרתיים. כך, בלי רגע דרמטי אחד, בלי החלטה גדולה, החל להיפרד מן הציפיה לנס. לא מפני שוויתר. מפני שהבין שהחיים שלו יהיו מעתה החיים שיש לו, והשאלה "מתי הכל יחזור" כבר אינה השאלה שתעזור לו להמשיך .

ארבעים שנה לאחר מכן, בפגישה שהיתה למעשה שיחתם הראשונה של ממש, שלף פרופ' סייפן מאלבום ישן פתק מוכתם בדם. זה היה הפתק שכתב ליד סורין בתוך ההרקולס, עם לוח הזמנים של המבצע ורשימת התרופות. הדם נספג בו כשסייפן רכן מעליו ונאבק להשאיר אותו בחיים" . זה שלך", אמר לסורין. "הפתק המקורי. אפשר לעשות בדיקת די־אן־איי . " סורין

התרגש. סייפן הביט בו ואמר: "שישים דקות . כל השהייה שלנו על הקרקע באנטבה היתה עבורי הטיפול בסורין. כל המעטפת - התכנון, ההגעה, החזרה - היתה הרקע. מבחינתי, תמצית האירוע היתה סורין.